

مروری بر متون سازماندهی مواد در ایران: بررسی کتاب‌ها، پایان‌نامه‌ها، و پژوهش‌های حوزه سازماندهی (فهرست‌نویسی و رده‌بندی)^۱

دکتر محسن نوکارزی^۲

چکیده

سازماندهی مواد یکی از نخستین مسائلی است که در کتابخانه‌های ایران از سه دهه گذشته به آن توجه شده است. درباره سازماندهی به مفهوم جدید، کتاب‌های زیادی تألیف و ترجمه و پژوهش‌هایی نیز انجام شده است. هدف همه آنها رفع موانع سازماندهی مواد بوده است. هدف این نوشته بررسی تمامی آثار فارسی از جمله کتاب، پژوهش، و همایش‌هایی است که به عنوان ابزار و یا به عنوان منابع پایه در این حوزه، بر روند کار سازماندهی مواد تأثیر داشته‌اند. نتایج بررسی نشان می‌دهد بیشتر آثار موجود در این حوزه، ترجمه است و پژوهش‌های انجام گرفته بیشتر به عنوان ابزاری برای سازماندهی بوده‌اند. سازماندهی مواد پس از ورود رایانه به کتابخانه‌ها، به کلی متحول شده است و نیازمند توجه بیشتر کتابداران به ابداع و به کارگیری روش‌های جدید سازماندهی در محیط الکترونیکی است. تاکنون در ایران چند نرم‌افزار برای انجام امور کتابخانه، از جمله سازماندهی طراحی شده است که توسعه آنها توجه و همکاری بیشتر کتابداران و طراحان نرم‌افزارها را می‌طلبد.

کلیدواژه‌ها

فهرست‌نویسی، رده‌بندی، پژوهش‌ها، دستنامه‌ها

مقدمه

به امر سازماندهی مواد معطوف شده است. اما در چند سال گذشته، یعنی از اواسط دهه ۱۳۷۰، مسیر این توجه اندکی بر اشاعه اطلاعات و اطلاع‌رسانی متمرکز شده است، به‌ویژه پس از کاربرد فیپا (فهرست‌نویسی پیش از انتشار) در کتاب‌های فارسی و انتشار لوح

در ایران و در ۳۰ سال گذشته سازماندهی به عنوان یکی از خدمات عمده کتابخانه‌ها به حساب آمده و در بین موضوعات کتابداری توجه خاصی به آن شده است. به بیانی دیگر، از اواسط دهه ۱۳۵۰ بیشترین توجه کتابخانه‌ها

۱. این مقاله به راهنمایی و زیر نظر دکتر رحمت‌الله فتاحی تهیه شده است.

۲. استادیار گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه بیرجند nowkarzi@yahoo.com

فشرده کتابشناسی ملی و در دسترس بودن برخی پایگاه‌های کتابشناختی که حجم کار فهرستنویسی بنیادی در کتابخانه‌های ایران و نیز دوباره‌کاری‌های متعدد را کاهش داده است.

طی این مدت ۳۰ ساله، که از آغاز کار سازماندهی منابع فارسی به مفهوم جدید آن می‌گذرد، کتاب‌های زیادی در این زمینه تألیف و ترجمه شده و پژوهش‌های متعددی انجام گرفته است. همچنین، همایشی در این زمینه برگزار شده که در پیشرفت این حوزه تأثیر زیادی داشته است. هدف هریک از این منابع این بوده که گوشه‌ای از مشکلات موجود بر سر راه سازماندهی مواد در ایران را برطرف کنند. اما روشن است که همه آنها توانسته‌اند تأثیر لازم و بایسته را داشته باشند. در این نوشته تلاش می‌شود به آثار فارسی، اعم از کتاب، پژوهش و همایش، در حوزه سازماندهی مواد که در روند کار سازماندهی آثار فارسی تأثیری چشمگیر داشته‌اند، پرداخته شود. هدف نهایی، بررسی و تحلیل این منابع برای شناخت بهتر میزان تأثیر آنها در حوزه سازماندهی است.

با نگاهی گذرا به آثار فارسی موجود در این حوزه، به نظر می‌رسد بیشتر آنها ترجمه متون انگلیسی است و آثار تألیفی اصیل کمتر پدید آمده است. همچنین، هرچند تعداد پژوهش‌های انجام شده در این زمینه قابل توجه است، ولی عملاً یا نتایج آنها قابل استفاده نبوده، یا کمتر مورد استفاده قرار گرفته است.

سازماندهی مواد

اولین قواعد تهیه فهرست در اروپا و آمریکا در قرن ۱۹ و ابتدا توسط کتابدارانی نظیر پانیتسی (۱۸۴۱)، سپس چارلز جوت (۱۸۵۳) و کاتر (۱۸۷۶) تهیه شد (۶۰). پس از آن، مجموعه قواعد متعدد دیگری انتشار یافت که آخرین آن قواعد انگلو-امریکن بود. قواعد فهرستنویسی انگلو-امریکن که امروزه در سطح دنیا مورد استفاده قرار می‌گیرد، اولین بار در ۱۹۶۷، و ویرایش دوم آن در سال ۱۹۷۸، و بازنگری ویرایش دوم آن در سال ۱۹۸۸ منتشر شد.

اما انتشار نوشته‌های فارسی در زمینه فهرستنویسی به‌طور عمده از دهه ۱۳۵۰ آغاز شد. در آن دهه، چندین کار مهم و عمده و اولین آثار فارسی در این حوزه نوشته شد. در این مقاله، با رویکردی تحلیلی و با توجه به نوع منابع (کتاب، پژوهش، همایش) به بررسی منابع موجود می‌پردازیم. ابتدا کتاب‌های موجود در زمینه سازماندهی مواد و نحوه تولید آنها بررسی می‌شود.

۱. کتاب‌ها

به‌طور کلی، کتاب‌های موجود در این زمینه به دو دسته تقسیم می‌شوند: یک دسته کتاب‌هایی که ابزار کار فهرستنویسی و رده‌بندی به حساب می‌آیند؛ و دسته دیگر سایر منابع کتابی.

۱.۱. ابزار فهرستنویسی

از آنجا که بدون وجود ابزار هیچ‌کاری را نمی‌توان به‌درستی انجام داد، انتظار می‌رفت

اولین آثاری که در این حوزه به فارسی به وجود می‌آید، ابزار فهرستنویسی باشد، زیرا برای آموزش فن فهرستنویسی به این ابزار نیاز بود. لذا از همان ابتدای دهه ۱۳۵۰ و با همت مرکز خدمات کتابداری^۳ ابزارهای کار فهرستنویسی، به دلیل نیاز مبرم به آنها، به سرعت تهیه شدند.

از این دسته ابزار می‌توان به رده‌بندی دهدهی دیوئی: زبان‌های ایرانی از مرکز خدمات کتابداری (۴۱)؛ نشانه مؤلف فارسی: جدول سه رقمی مبتنی بر کاتر-سن برن اثر نیکبخت جم (۷۸)؛ نشانه مؤلف برای استفاده در رده‌بندی کتابخانه کنگره اثر پوری سلطانی و زهره علوی (۴۳)، فهرست مستند اسامی مؤسسات و سازمان‌های دولتی ایران از مهوش بهنام (۱۵)؛ فهرست مستند اسامی مشاهیر و مؤلفان از مرکز خدمات کتابداری (۷۲)، رده BP: اسلام (علوم دینی، اسلام در نظام رده‌بندی کنگره) اثر احمد طاهری عراقی؛ رده‌بندی دهدهی دیوئی و فهرست نسبی: اسلام از مرکز خدمات کتابداری (۵۵: ۵۶)، و رده DSR: تاریخ ایران: بازنویسی و گسترش تاریخ ایران در نظام رده‌بندی کتابخانه کنگره از کامران فانی (۵۸) اشاره کرد که اکثر آنها از انتشارات مرکز خدمات کتابداری هستند. در این زمینه کتاب دیگری با عنوان قواعد فهرستنویسی و رده‌بندی ساده مواد غیرچاپی از فریدون حاذق (۳۰) تهیه شد.

مشاهده می‌شود که در این دهه اکثر منابع تهیه شده، ابزار لازم برای سازماندهی مواد است. البته در کنار این منابع، متون دیگری نیز

نوشته شده که در بخش بعدی مورد بررسی قرار می‌گیرد. نکته دیگری که باید به آن اشاره کرد اینکه بیشتر این ابزارها گسترش‌هایی است که بر رده‌بندی‌های دهدهی دیوئی و کنگره برای آثار فارسی نگاشته شده است.

لازم به ذکر است که کار تهیه برگه‌های مستند موضوعی برای آثاری که در مرکز خدمات کتابداری فهرستنویسی می‌شد، از همان ابتدای شروع فعالیت مرکز خدمات کتابداری، یعنی سال ۱۳۴۸ آغاز شده بود. نتیجه این کار مدت‌ها بعد، یعنی در سال ۱۳۶۲، برای اولین بار با عنوان سرعنوانهای موضوعی فارسی زیر نظر کامران فانی و پوری سلطانی (۴۴) منتشر شد. شاید بتوان این اثر را یکی از بزرگ‌ترین خدمات مرکز خدمات کتابداری و کتابخانه ملی تا آن زمان به‌شمار آورد. این اثر از آن پس سیر تکاملی خود را آغاز کرد و در ۱۳۶۵ اولین پیوست ویرایش اول (۴۷) و در سال ۱۳۶۹ پیوست دوم همان ویرایش (۴۹) منتشر شد. پس از چند سال که این ویرایش در بازار نایاب بود، بالاخره در ۱۳۷۳ ویرایش دوم آن (۴۵)، و به دنبال آن در سال‌های ۱۳۷۵ و ۱۳۷۶ به ترتیب پیوست‌های اول (۴۸) و دوم (۵۰) ویرایش مزبور به بازار عرضه شد. کتابخانه ملی ایران ویرایش سوم این اثر بزرگ و وزین را در سال ۱۳۸۱ منتشر کرد (۴۶).

در ادامه این روند، و در دهه ۱۳۶۰ نیز ابزارهای دیگری توسط کتابخانه ملی تهیه شد. مهم‌ترین آنها عبارتند از: سرعنوانهای موضوعی فارسی (۴۴) زیر نظر کامران فانی

۳. این مرکز رسماً از سال ۱۳۴۷ کار خود را آغاز کرد ولی در سال ۱۳۶۲ در کتابخانه ملی ادغام شد.

و پوری سلطانی؛ رده‌بندی دهدهی دیوئی: جغرافیای ایران اثر فرشته کاشفی (۶۶)؛ تاریخ ایران در رده‌بندی دهدهی دیوئی از کامران فانی (۵۷)؛ سرعنوانهای موضوعی فارسی: پیوست یک (۴۷) و پیوست دو (۴۹)؛ و رده‌بندی دهدهی دیوئی و فهرست نسبی اثر بنجامین کاستر، ترجمه بابک پرتو (۶۵). با نگاهی اجمالی مشاهده می‌شود که باز هم بیشتر ابزار تهیه شده در این دوره گسترش‌هایی بر رده‌بندی دهدهی دیوئی و یا رده‌بندی کنگره است. در دوره یادشده، به دلیل روی آوردن کتابخانه‌ها به امر سازماندهی مواد، و فراگیر شدن آموزش کتابداری در مراکز دانشگاهی مختلف و، در نتیجه، افزایش تعداد فهرست‌نویسان خبره و کارآموده و نیاز مبرم جامعه ایران به ابزارهای سازماندهی، ابزارهای تهیه شده تا آن زمان مرتب تجدید چاپ می‌شد.

در دهه سوم، باز هم تعدادی از این ابزار تجدید چاپ و تعدادی دیگر به آنها اضافه شد. در این دوره (دهه ۱۳۷۰) ویرایش‌های جدیدی از سرعنوانهای موضوعی فارسی و چند گسترش رده‌بندی‌ها منتشر شد. بیشتر آثار منتشر شده در این دهه، تجدید چاپ ابزاری است که تاکنون به ذکر آنها پرداختیم. علاوه بر آنها، آثار ارزشمند دیگری از سوی کتابخانه ملی و سایر افراد و سازمان‌ها منتشر شد که به مهم‌ترین آنها اشاره می‌شود.

ترجمه خلاصه رده‌بندی دهدهی دیوئی و نمایه نسبی (ویرایش ۱۲) ترجمه ابراهیم عمرانی و ویراسته پوری سلطانی یکی از عمده‌ترین آثاری است که در این دوره

منتشر شد (۳۳). این اثر یک ترجمه مطلق نیست، بلکه برخی گسترش‌های مربوط به ایران (تاریخ، جغرافیا، ادبیات) و اسلام را دربرمی‌گیرد. شاید بتوان جایگاه این اثر را در بین آثار فارسی منتشر شده در این حوزه، پس از سرعنوانهای موضوعی فارسی قرارداد. تهیه این اثر کار فهرستنویسی بنیادی در بسیاری از کتابخانه‌های کوچک استفاده‌کننده از نظام رده‌بندی دهدهی دیوئی را بسیار آسان کرد، به‌ویژه کتابخانه‌هایی که کارشناسان کتابداری و یا کتابداران مسلط به زبان انگلیسی در اختیار ندارند.

نکته قابل ذکر اینکه پیش از این افراد دیگری به ترجمه خلاصه رده‌بندی دهدهی دیوئی (ویرایش‌های مختلف) اقدام کرده بودند، از جمله: طبقه‌بندی اعشاری دیوئی از علی اکبر جانا (۲۱) که جزوه‌ای ۳۹ صفحه‌ای و شامل رده‌های اصلی دیوئی بود، طبقه‌بندی اعشاری دیوئی و فهرست نسبی ترجمه و اقتباس علی اکبر جانا (۲۲) که ترجمه ویرایش هشتم خلاصه دیوئی بود؛ و رده‌بندی دهدهی دیوئی و فهرست نسبی از فرنگیس امید (۹) که ترجمه خلاصه رده‌بندی دیوئی ویرایش دهم بود. این اثر که در دوره‌های آموزشی انجمن کتابداران مورد استفاده قرار گرفت، هر چند برای آموزش مناسب بود، ولی در عمل ضعف زیادی داشت و مطالب آن در همه بخش‌ها هماهنگ و یکسان نبود (۳۳). ج ۱، ص هفت-هشت). به‌طور کلی، این ترجمه‌ها خیلی در عمل مورد استفاده قرار نگرفت.

ترجمه ویرایش دوازدهم به خاطر

گنجاندن گسترش‌های فارسی و به‌ویژه نمایه‌نسبی آن، که براساس متن ترجمه تهیه شده و بر مبنای منبع اصلی ترجمه نشده است، و به دلیل تطبیق آن با زبان فارسی (مثل تغییر مثال‌ها به فارسی) دارای ارزشی خاص و کاربردی است و بسیار مورد استقبال و استفاده کتابداران قرار گرفته است.

یکی دیگر از آثار ارزشمند این دهه، ترجمه قواعد فهرستنویسی انگلوا امریکن ویرایش ۲ به کوشش رحمت‌الله فتاحی (۱۰) است. این اثر ترجمه از متن بازنگری شده ویرایش ۲ (۱۹۸۸) است. هرچند پیش از این بخش کوچکی از قواعد فهرستنویسی انگلوا امریکن ویرایش ۱، نیز ترجمه شده بود، ولی به خاطر تفاوت‌های بسیار زیاد آن ویرایش با ویرایش جدید، لزوم تهیه متن فارسی آن به خاطر هماهنگ شدن با فهرست‌های جهانی و پیشرفت‌های جدید در زمینه پیشینه‌های ماشین‌خوان و قواعد استاندارد توصیف کتابشناختی (آی.اس.بی.دی.)^۴ به شدت احساس می‌شد. ترجمه این اثر نیز کاری طاقت‌فرسا بود که مترجم آن این زحمت را بردوش کشید. این اثر هم در کار آموزش و هم در کار فهرستنویسی کمک‌شایانی به سازماندهی مواد می‌کند.

ابزارهای دیگری در این دوره تهیه شده است که مهم‌ترین آنها عبارتند از: دستنامه قواعد فهرستنویسی اثر ماندانا صدیق بهزادی (۵۳)؛ سرعنوانهای موضوعی پزشکی فارسی ترجمه فاطمه رهادوست (۳۶)؛ رده‌های *PIR* زبانها و ادبیات ایرانی براساس نظام رده‌بندی کتابخانه کنگره اثر ماندانا صدیق

بهزادی (۵۴)؛ رده *PQ* زبانها و ادبیات فرانسه براساس نظام رده‌بندی کتابخانه کنگره اثر فرشته مولوی (۷۵)؛ و رده‌بندی *PJA* ادبیات عربی براساس نظام رده‌بندی کنگره اثر باسمه رضایی (۳۵).

دسته دیگری از این ابزارهای سازماندهی مواد، کتابشناسی‌ها هستند که برخی از آنها سال‌ها پیش از توسعه کتابداری جدید در ایران به وجود آمده‌اند. از آن جمله‌اند: فهرست کتاب‌های چاپی فارسی اثر خانابا مشار (۷۱)؛ کتابشناسی موضوعی ایران اثر حسین بنی‌آدم (۱۴)؛ کتابشناسی دهساله اثر ایرج افشار (۷)؛ و کتابشناسی ملی ایران که از سال ۱۳۶۲ به شکل فهرست‌های کامل کتاب و مطابق با استانداردهای بین‌المللی کتابنامه‌نویسی توصیفی تهیه شد و از سال ۱۳۷۶ به بعد به صورت لوح فشرده موجود است.

۲. ۱. سایر منابع

غیر از ابزارهای یاد شده، منابع کتابی دیگری هم در این زمینه منتشر شده است که در ذیل به اجمال آنها را بررسی می‌کنیم. اولین اثری که در حوزه سازماندهی مواد برای آثار فارسی نگاشته شده است، فهرست کردن آثار فارسی اثر ناصر شریفی (۵۱) است. ناصر شریفی که شاید بتوان او را پیش‌کسوت این حوزه نامید، پایان‌نامه دکترای خود را در امریکا به این امر اختصاص داد و هدفش تدوین قواعد فهرستنویسی آثار فارسی برای کتابخانه‌های امریکا بود. او اولین سنگ بنای فهرست‌نگاری آثار فارسی را بنا نهاد و

راه را برای فهرستنویسان ایرانی آثار فارسی گشود. هرچند این اثر در قسمت پژوهش‌ها جای می‌گیرد، ولی به دلیل اهمیتی که دارد و اولین اثر موجود دربارهٔ سازماندهی مواد فارسی است، در این قسمت مورد بحث قرار گرفت.

بعد از او می‌توان از هوشنگ ابرامی^۵ نام برد که دو اثر (ترجمه و تألیف) در این زمینه منتشر کرد. آن دو عبارتند از: ترجمهٔ اصول فهرستنویسی و طبقه‌بندی مارگارت مان (۶۹) و اصول تدوین فهرست موضوعی در نوشته‌های فارسی (۵)، اثر تألیفی او بسیار راهگشا بود چون روش‌های تحلیل موضوعی؛ تهیهٔ فهرست موضوعی؛ و بحث زبان طبیعی، نیمه طبیعی، مصنوعی، و زبان‌های رایج در فهرست موضوعی را مطرح ساخت. در حقیقت کار او پژوهشی اصیل دربارهٔ تهیهٔ موضوع برای منابع فارسی بود. او همچنین به‌طور مختصر به نظام‌های رده‌بندی موضوعی رایج در دنیا مانند کنگره، دیویی، دهدهی جهانی، و کولن پرداخت. او در این اثر شیوهٔ فهرست‌کردن بنیادی را به جامعهٔ کتابداری ایران آموخت.

در طول این چند دهه کتاب‌های دیگری در این حوزه منتشر شده است که بیشتر ترجمه‌اند. از آن جمله‌اند: مقدمهٔ فهرستنویسی و طبقه‌بندی بوهدان واینار، ترجمهٔ اصغر دلبری‌پور (۷۹)؛ راهنمای طبقه‌بندی کتابخانه کنگره ترجمهٔ اصغر دلبری‌پور (۱۱)؛ مفهوم ساده فهرستنویسی ایستر پیرسی، ترجمهٔ پروین بلورچی (۱۷)؛

درآمدی بر رده‌بندی و شماره‌سازی در نظام دیویی از مارتی بلوم‌برگ و هانس وبر، ترجمهٔ علی آدینه قهرمانی (۱۳)؛ چگونه فهرستنویسی کنیم؟ با استفاده از راهنمای عملی قواعد فهرستنویسی آنگلوامریکن از لیز چپمن، ترجمهٔ فیروزه برومند (۲۶)؛ فهرستنویسی کامپیوتری اثر اریک هاتر، ترجمهٔ جعفر مهرداد و مجید آذرخش (۸۰)؛ راهنمای ایمرات بر رده‌بندی کتابخانه کنگره از لوئیس مای چان، ترجمهٔ رحیم شاهگلی (۲۴)؛ فهرستنویسی و رده‌بندی از لوئیس مای چان، ترجمهٔ زهیر حیاتی و هاجر ستوده (۲۵)؛ فهرستنویسی کتاب با استفاده از قواعد بازنگری شده انگلو- امریکن ترجمه و مثال‌های فارسی از مرتضی کوکبی (۶۳)؛ و سازماندهی اطلاعات اثر آرلین جی. تیلور، ترجمهٔ محمدحسین دیانی (۲۰). در این میان، کتاب اخیر، به‌خصوص در زمینهٔ روش‌های جدید سازماندهی مواد، ارزشمند به نظر می‌رسد. در این اثر به تاریخچه، نظریه‌ها، و جنبه‌های عملی سازماندهی اطلاعات مکتوب پرداخته شده است.

اکثر این منابع در کار آموزش مورد استفاده قرار می‌گیرند. در بخش فهرستنویسی، کتاب فهرستنویسی کتاب با استفاده از قواعد بازنگری شده انگلو- امریکن؛ در بخش رده‌بندی، کتاب راهنمای ایمرات بر رده‌بندی کتابخانه کنگره، و در هر دو بخش، کتاب فهرستنویسی و رده‌بندی بیشتر مورد استفاده قرار می‌گیرد. اثر نخست به دلیل اینکه در برخی قواعد نسبت به قواعد فهرستنویسی

۵. دکتر هوشنگ ابرامی که از او به عنوان پدر کتابداری نوین ایران یاد می‌کنند، چندی پیش در امریکا دار فانی را وداع گفت.

انگلو- امریکن جدیدتر، موجزتر، و در باب فهرستنویسی کتاب است بیشتر مورد استفاده قرار می‌گیرد. متن دوم به دلیل کاربرد رایج نظام رده‌بندی کتابخانه کنگره در اغلب کتابخانه‌های کشور و نیز تأکید بیشتر بر آموزش این نظام در بخش آموزش کارآیی و کاربرد بیشتری دارد. متن سوم هم به دلیل شهرت و اعتبار نویسنده آن در حوزه سازماندهی مواد، و نیز به سبب مطالب مفصل در باب هر دو مبحث فهرستنویسی و رده‌بندی اهمیت دارد.

کتاب‌های تألیفی در این زمینه محدود است. نخستین کتاب برجسته‌ای که در این زمینه تألیف شد خدمات فنی اثر جمعی از کتابداران و ویراسته پوری سلطانی (۴۲) است. این کتاب به عنوان کتاب دستی کتابداران در کتابخانه‌های ایران بوده و تاکنون هشت ویرایش (۱۳۷۸) آن انتشار یافته و از هر ویرایش آن چندین بار تجدید چاپ شده است. این اثر یکی از مهم‌ترین آثار در زمینه خدمات فنی از جمله سازماندهی مواد است. استفاده از آن، هم در بخش آموزش کتابداری (چه آموزش دانشگاهی و چه آموزش حرفه‌ای) و هم در کتابخانه‌ها توسط کتابدارانی که در عمل مشغول کار کتابداری هستند، بسیار زیاد است. این اثر تألیف چند تن از برجسته‌ترین کتابداران کتابخانه ملی است.

منبع مهم دیگر در این زمینه کتاب فهرستنویسی: اصول و روشها اثر رحمت‌الله فتاحی (۶۰) است که ویرایش نخست آن در ۱۳۷۳، ویرایش دوم در ۱۳۷۷، و ویرایش

سوم در سال‌های ۱۳۷۹ و ۱۳۸۲ منتشر شده است و اکنون ویرایش چهارم آن در دست انتشار است. وی یکی از مدرسان فهرستنویسی و پژوهشگران این حوزه است. این اثر منبع بسیار مناسبی برای آموزش فهرستنویسی همراه با مثال‌هایی عینی از منابع فارسی است. همان‌گونه که اشاره شد تاکنون سه ویرایش از آن منتشر شده و از پر استفاده‌کننده‌ترین کتاب‌ها در این حوزه است. البته با توجه به وجود اطلاعات فیا در تمام کتاب‌های فارسی و تاحدودی عدم نیاز کتابداران عموم کتابخانه‌ها - به جز کتابخانه ملی و کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌ها - به فهرستنویسی بنیادی، اکنون بیشترین استفاده این اثر در بخش آموزش در مقاطع مختلف است. به همین دلیل، از سوی مدرسان و دانشجویان به عنوان کتابی پایه در نظر گرفته می‌شود.

سایر آثار تألیفی این حوزه به زبان فارسی عبارتند از: رده‌بندی اسلام برای کتابخانه‌های بزرگ اسلامی اثر ابوالحسن آقاریع (۴)؛ نقش فهرست در نظام کنترل کتابخانه‌ای اثر غفور امانی (۸)؛ و فهرستنویسی توصیفی در کتابخانه‌ها از عباس گیلوری (۶۸).

کتاب رده‌بندی اسلام برای کتابخانه‌های بزرگ اسلامی اثری است برای استفاده در کتابخانه‌های اختصاصی علوم اسلامی و به نظر می‌رسد در کار آموزش و همچنین در کار رده‌بندی سایر کتابخانه‌ها چندان مورد استفاده قرار نگیرد. چون از یک‌سو، رده BP، اثر زنده یاد طاهری عراقی، سال‌هاست که در کار آموزش و سازماندهی مورد استفاده

قرار می‌گیرد و مورد قبول همه استادان و کتابداران واقع شده است؛ و از سوی دیگر، تاکنون برای سازماندهی مواد در کتابخانه‌ها (نه کتابخانه‌های اختصاصی اسلامی) استفاده از رده‌های BP عملاً مشکلی ایجاد نکرده است.

آنچه در این زمینه حائز اهمیت است اینکه در کشور ما درخصوص تهیه منابع مربوط به سازماندهی مواد، به‌ویژه درباره فهرست‌های رایانه‌ای و تأثیر آن بر کتابخانه‌ها و نیز روش‌ها و ابزار جدید، چندان کار نشده است. همان‌طور که پیش‌تر ذکر شد، در این زمینه یکی کتاب سازماندهی مواد ترجمه محمدحسین دینانی (۲۰) است که به مباحثی جدید مانند ماشینی شدن سازماندهی، کدگذاری پیشینه‌ها و استانداردهای آن، قالب مارک، زبان‌های نشانه‌گذاری فرامتن، و قالب مدرک قابل انتقال و توصیف ابر داده می‌پردازد و در نوع خود اثر ارزشمندی است؛ اثر دیگر، که اخیراً منتشر شده، نظام‌های رایانه‌ای یکپارچه کتابخانه: قابلیت‌ها، ویژگی‌ها و معیارهای ارزیابی برای کتابداران و طراحان نرم‌افزارهای کتابخانه تألیف رحمت‌الله فتاحی و ایرج رداد (۶۱) است. این اثر به طور کلی به تاریخچه نظام‌های رایانه‌ای و نسل‌های مختلف آنها از آغاز تاکنون، ساختار و مفهوم نظام‌های یکپارچه، و مسائل مربوط به آنها می‌پردازد. این اثر از یک سو می‌تواند برای طراحان نرم‌افزارهای رایانه‌ای کتابخانه‌ای، که به طور روزافزون در حال افزایش هستند، سودمند باشد و از سوی دیگر نیز می‌تواند چشم‌اندازهای جدیدی را برای کتابداران و اطلاع‌رسانان در این حوزه، به‌ویژه از جنبه فنی بگشاید.

۲. پژوهش‌ها

پژوهش‌های انجام شده در حوزه سازماندهی مواد به دو دسته عمده تقسیم می‌شوند: (۱) پایان‌نامه‌ها؛ (۲) طرح‌های پژوهشی. ابتدا پایان‌نامه‌ها بررسی می‌شوند و سپس به طرح‌های پژوهشی کتابداران و مدرسان کتابداری در این موضوع می‌پردازیم.

۲.۱. پایان‌نامه‌ها

پایان‌نامه‌ها منابع اطلاعاتی بسیار ارزشمندی هستند که می‌توان از نتایج آنها استفاده‌های زیادی کرد. از آنجا که قدمت پایان‌نامه‌های فارسی (داخلی) به قدمت آموزش کتابداری در ایران است، لذا نخستین پایان‌نامه‌ها در این موضوع پس از شروع آموزش کتابداری در کشور نگاشته شده است.

نخستین پایان‌نامه‌ای که در حوزه مورد بررسی، اما نه در ایران، بلکه در امریکا، در مورد آثار فارسی نوشته شد، پایان‌نامه دکترای ناصر شریفی (۵۱) بود که به دلیل اهمیتش قبلاً در قسمت کتاب‌ها به آن پرداخته شد و تاریخ آن به قبل از آموزش کتابداری در ایران برمی‌گردد. چون بخش زیادی از پایان‌نامه‌های نوشته شده در این حوزه در ردیف ابزارهای کاربردی در فهرستنویسی و رده‌بندی قرار می‌گیرند، آنها را مانند کتاب‌ها به دو گروه ابزار فهرستنویسی و رده‌بندی و سایر پایان‌نامه‌ها تقسیم می‌کنیم و مورد بررسی قرار می‌دهیم.

۲.۱.۱. پایان‌نامه‌ها به عنوان ابزار فهرستنویسی و رده‌بندی

در واقع، نخستین پایان‌نامه‌ها در ایران و در

این زمینه در دهه ۱۳۵۰ نوشته شد. البته برخی از پایان‌نامه‌های اولیه، مانند فهرست مستند اسامی مؤسسات و سازمان‌های دولتی ایران از مهوش بهنام (۱۵)، نشانه مؤلف فارسی: جدول سه رقمی مبتنی بر کاترسن‌برن (۷۸) از نیکبخت جم، و چند اثر دیگر که جزء ابزار سازماندهی بود، در همان ابتدای کار، چاپ و منتشر شد. به همین دلیل این آثار در قسمت کتاب‌ها بررسی شد. لذا از ذکر دوباره آنها در اینجا خودداری می‌شود. به هر حال، پایان‌نامه‌های زیادی در ایران نوشته شده که در ردیف ابزار کاربردی قرار می‌گیرد، ولی به نظر نمی‌رسد از این ابزار سودمند استفاده شود، چون آنها در دانشگاه محل ارائه و یا در مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران نگهداری می‌شوند و اطلاعات آنها منتشر نشده است.

برخی از این پایان‌نامه‌ها عبارتند از: «گسترش ادبیات ارمنی در نظام رده‌بندی دهدهی دیویی» اثر رزیک پارسامیان (۱۶)؛ «بازنویسی رده PS (ادبیات آمریکا) در رده‌بندی کتابخانه کنگره آمریکا» اثر الهه آثار و ماهرخ لطفی (۱)؛ «رده PN: هنر ایران: بازنویسی و گسترش هنر ایران در نظام رده‌بندی کتابخانه کنگره آمریکا» از پریش ابراهیمی ثابت (۶)؛ «دگرنویسی و بازنویسی نویسندگان انفرادی قرنهای ۱۶-۱۸ رده PR (ادبیات انگلیس) در رده‌بندی کتابخانه کنگره آمریکا، از شوکت فرهنگ» (۶۲)؛ «بازنویسی و تنظیم مجدد اسامی نویسندگان انفرادی قرن ۱۹ و ۲۰ رده PR (ادبیات انگلیس) در رده‌بندی کتابخانه کنگره آمریکا» اثر علی‌اکبر

ترابی فرد (۱۹)؛ «رده‌بندی دهدهی دیویی: موسیقی ایران» از گیتی حیدری (۳۲)؛ و «بازنویسی و تنظیم مجدد اسامی نویسندگان انفرادی رده فرعی PT/۱ (ادبیات آمریکایی) رده‌بندی کتابخانه کنگره آمریکا» از فرامرز هنروران (۸۱).

به نظر می‌رسد در دو دهه اول شروع آموزش کتابداری بیشتر پایان‌نامه‌های حوزه سازماندهی مواد به تهیه ابزار پرداخته‌اند. البته این امر با توجه خاص به کار سازماندهی در آن دو دهه طبیعی به نظر می‌رسد. اما نکته‌ای که باید به آن توجه شود این است که آیا این ابزارهای تهیه شده که بسیار مورد نیاز بوده، مورد استفاده قرار گرفته‌اند یا خیر. با توجه به اینکه هیچ‌کدام از آثار مزبور چاپ و منتشر نشده‌اند جواب منفی است.

۲. ۱. ۲. سایر پایان‌نامه‌ها

سایر پایان‌نامه‌های نوشته شده در این حوزه در چند گروه عمده قرار می‌گیرند. برخی به نقد و تحلیل منابع ابزاری موجود پرداخته‌اند، مانند: «بررسی نظام > ارجاعات نیز نگاه کنید به < در فهرست سرعنوانهای موضوعی فارسی کتابخانه ملی ایران» اثر فرامرز مسعودی (۷۰) که اثری ارزشمند درباره نظام ارجاعات سرعنوانهای موضوعی و در واقع اصلاح آن است. این اثر دیدی بسیار موشکافانه و تحلیلی عمقی بر بحث ارجاعات فوق در سرعنوانهای موضوعی فارسی دارد. از این قبیل کارهای پژوهشی در ایران به‌ندرت به چشم می‌خورد. اعمال نتایج حاصل از آن در ویرایش‌های بعد از انجام این پژوهش

ضروری به نظر می‌رسیده است. کارهای دیگری که در این زمینه انجام شده، عبارتند از: «بررسی امکانات و محدودیت‌های نوین سرعنوانهای موضوعی پزشکی به فارسی» اثر گیتی قطان(نوابی) (۶۴)؛ «ساختار و شیوه‌های کاربرد تقسیمات فرعی در سرعنوانهای فارسی برگردان مستند کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران و مقایسه آن با سرعنوانهای موضوعی کتابخانه کنگره بر روی لوح فشرده موسوم به «CDMARC Subjects:1994, Issue 1» اثر فیروزان زهادی(۳۹). اثر اخیر از جنبه تطبیقی و آموزشی ارزشمند است و می‌تواند به دانشجویان و کتابداران علاقه‌مند به مطالب تطبیقی برای درک بیشتر خصوصیات زبانی و تفاوت‌های آن کمک شایانی کند.

گروهی دیگر به مسائل کلی سازماندهی می‌پردازند. چند اثر در این دسته قرار می‌گیرند که از آن جمله‌اند: «فهرست‌نویسی متمرکز فارسی و لاتین مرکز خدمات کتابداری (تبراک)» از سیون تابان‌فر(۱۸)؛ «نمایش مسائل فهرست‌نویسی و رده‌بندی بوسیله برخی از مواد سمعی و بصری» از باوند زنجانی(۴۰)؛ «بررسی مشکلات تغییر نظام رده‌بندی کتابخانه‌های علوم پزشکی کشور از دیگر رده‌ها به نظام رده‌بندی NLM و پیشنهاد الگوی مناسب» اثر مهتاب جوشنده(۲۳)؛ «بررسی وضعیت سازماندهی مواد در کتابخانه‌های دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی و پیشنهاد الگوی مناسب» اثر خدیجه بشر (۱۲)؛ و «بررسی وضعیت فهرست‌نویسی و رده‌بندی مواد چاپی در کتابخانه‌های دانشکده‌ای دانشگاه تهران» از

رضا رحیمی (۳۴). کارهای انجام شده در این گروه بیشتر جنبه توصیف و تشریح وضعیت و ارائه پیشنهادهایی برای وضعیت مطلوب و در مواردی جنبه آموزش فهرستنویسی از طرق خاص دارند مانند منبع (۴۰).

دسته‌ای دیگر به سازماندهی مواد یا منابع خاص پرداخته‌اند. از این قبیل آثار می‌توان به «فهرست‌نویسی مواد دید و شنودی» از اسدالله آزاد(۲)؛ «فهرست‌نویسی مواد نقشه‌ای براساس قواعد (ISBD(CM)) از پرویز مؤیدطلوع(۷۶)؛ «تنظیم عنوانهای موضوعی و شماره طبقه‌بندی برای منتخبی از کتب مرجع عمومی فارسی» از نوریه موسوی(۷۴)؛ و «بررسی آثار وابسته و نوع وابستگی آنها در متون فارسی از رویکرد فهرست‌نویسی» از جمیله کوهستانی(۶۷) اشاره کرد. مشاهده می‌شود که دو اثر اول به سازماندهی مواد خاص و دو اثر آخر به موضوع خاص می‌پردازند.

گروهی دیگر از پایان‌نامه‌ها به مسائل جدید در این حوزه، یعنی فهرستنویسی رایانه‌ای و فهرست‌های همگانی پرداخته‌اند که تعدادشان اندک است و طبیعاً جدید هستند. سه پایان‌نامه در این گروه قرار می‌گیرند: «بررسی فهرست‌های همگانی پیوسته و پایگاههای اطلاعاتی رایانه‌ای در کتابخانه‌های دانشگاهی دولتی ایران با تأکید بر راهنماهای استفاده از آنها» اثر هدیه آزاد(۳)؛ «بررسی تطبیقی نرم‌افزارهای پارس‌آدرخش، کاوش و نوسا از دیدگاه فهرستنویسی» اثر افشین موسوی(۷۳)؛ و «بررسی فهرستنویسی منابع اینترنتی و ارائه الگوی پیشنهادی برای کتابخانه‌های ایران» از

محسن حاجی‌زین‌العابدینی (۲۷).

۲.۲. طرح‌های پژوهشی

در زمینه سازماندهی مواد، طرح‌های پژوهشی اندکی اجرا شده است. عباس حری در پژوهشی تعداد طرح‌های پژوهشی انجام شده در حوزه سازماندهی را از مجموع ۱۲۴ طرح انجام شده در فاصله سال‌های ۱۳۴۷ تا ۱۳۷۷، چهار طرح (۳/۲ درصد) ذکر می‌کند (۱۱:۳۱). به نظر می‌رسد کارهای پژوهشی این حوزه به پایان‌نامه‌های دانشجویی محدود شده است. کارهای اندک انجام شده نیز چندان مسائل و مشکلات فهرست‌نویسی و سازماندهی مواد در ایران را تحلیل نمی‌کند، بلکه بیشتر مطالعات موردی است که بر روی یک مجموعه خاص انجام شده است. از این قبیل طرح‌ها می‌توان به «طرح تهیه راهنمای کتابخانه و فهرست‌نویسی کتابها و نمایه‌سازی کتابخانه و بخش نشریات ادواری» از هاله مهدوی و علی جلالی (۷۷)؛ «فهرست‌نویسی نسخه‌های خطی دانشگاه» از عباس زارعی مهرورز (۳۷)؛ و «فهرست‌نویسی کتابهای چاپ سنگی دانشگاه بوعلی سینا» از عباس زارعی مهرورز (۳۸) اشاره کرد.

۳. همایش‌ها

همایش‌ها وسیله انتقال اطلاعات علمی در حوزه‌ای خاص هستند و با برگزاری آنها متخصصان و کارشناسان هر حوزه از آخرین پیشرفت‌های آن حوزه مطلع می‌شوند و در واقع تبلور خرد جمعی را می‌توان در این مراسم مشاهده کرد. سالانه هزاران همایش در

سراسر جهان و در موضوعات متنوع برگزار می‌شود و از این طریق آخرین یافته‌های علمی نه تنها در بین افراد شرکت‌کننده در آن همایش، بلکه در بین تمامی کسانی که از مجموعه مقالات آن استفاده می‌کنند، مبادله می‌شود. اما در کشور ما در حوزه سازماندهی مواد تاکنون فقط یک همایش در دانشگاه فردوسی مشهد در ۱۳۷۸ برگزار شده که نتایج درخشانی داشته است. این همایش با عنوان «فهرست‌های رایانه‌ای: کاربرد و توسعه» به منظور تبادل اطلاعات علمی درباره فهرست‌های رایانه‌ای، که یکی از مهم‌ترین جلوه‌های تحول فناوری اطلاعات و ابزارهای اطلاع‌رسانی در حوزه سازماندهی است، و نیز به منظور ایجاد همفکری و همکاری میان دو گروه کتابداران و طراحان نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای و نزدیک‌تر کردن دیدگاه‌های آنها برای توسعه فهرست‌های رایانه‌ای برگزار شد (۵۹:۳).

موضوعات عمده مطرح شده در این همایش، به‌استثنای چند مقاله، مشکلات، مسائل و جست‌وجوی موضوعی در فهرست رایانه‌ای، فهرست‌های همگانی، مارک ایران، ابر داده، و تأثیر آن بر فهرست‌های ماشین‌خوان، استاندارد Z39-50، کارآیی نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای، پیشینه‌های کتابشناختی، و مسائلی از این قبیل بود.

یکی از نکات مثبت این همایش نزدیک کردن دیدگاه‌های طراحان نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای به کتابداران و امکان ایجاد مشارکت آنان بود که همین امر باعث پیشرفت‌هایی در طراحی این نظام‌ها شده و رویکرد محتوایی

عمیق‌تری به این نرم‌افزارها بخشیده است. حتی طراحان این نرم‌افزارها برای برگزاری همایش کمک مالی کردند و این نشان‌دهنده توجه آنها به پیشرفت نرم‌افزارهایشان و نزدیک‌تر شدن به خواسته‌های متقاضیان است.

نکته دیگری که باید در این خصوص به آن اشاره کرد اینکه هرچند فهرست‌های رایانه‌ای در جهان، به خصوص در کشورهای پیشرفته، سابقه‌ای بیش از ۴۰ سال دارد، اما در کشور ما هنوز خیلی جوان است و سابقه‌ای بیش از ده سال ندارد. در ابتدا (اواخر دهه ۱۳۶۰) شاید به دلیل عدم استفاده از نظر متخصصان کتابداری در طراحی این نرم‌افزارها و عدم اطلاعات کافی کتابداران درباره آنها مورد استقبال قرار نگرفت (۵۹: ۱). اما برگزاری این همایش به شناخت دو طرف از یکدیگر کمک زیادی کرد. اکنون هم کتابداران به خوبی از نقاط قوت و ضعف این برنامه‌ها مطلع هستند و هم طراحان تلاش می‌کنند این ضعف‌ها را در ویرایش‌های مکرر رفع کنند.

یکی دیگر از فعالیت‌هایی که در این زمینه انجام شده برگزاری کارگاه آموزش فهرستنویسی اینترنتی است که در سال ۱۳۸۰ در نهمین نمایشگاه کتاب تهران برگزار شد. در این نمایشگاه دو کارگاه آموزش یک روزه با عنوان‌های «کارگاه آموزشی استفاده از فهرست‌های پیوسته در فهرستنویسی و رده‌بندی» و «کارگاه آموزشی فهرستنویسی منابع اینترنتی» توسط محسن حاجی‌زین‌العابدینی برگزار شد که در آن از استادان کتابداری از جمله آقای دکتر فتاحی

نیز برای تدریس دعوت شد (۲۸؛ ۲۹). این اولین گام‌های عملی در زمینه فهرستنویسی ورده‌بندی اینترنتی و فهرست‌های رایانه‌ای بود. به نظر می‌رسد کتابداران جوان باید در این زمینه بیشتر فعالیت کنند چون در آینده نیاز به فهرست‌های رایانه‌ای بیش از پیش مطرح می‌شود. ما در حوزه فهرستنویسی هنوز بیشتر به روش سنتی متکی هستیم. باید بپذیریم که فناوری اطلاعات، کتابخانه‌ها و نحوه کار و خدمات‌رسانی آنها را دگرگون ساخته و باید هرچه سریع‌تر با این فناوری و امکانات و ویژگی‌های آن آشنا شویم و به آن سو حرکت کنیم.

نتیجه‌گیری

سازماندهی مواد از حوزه‌های گسترده رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی است که در سال‌های اخیر، یعنی پس از ورود رایانه به عرصه کتابخانه، تحولات زیادی در آن ایجاد شده است. در تاریخ کتابداری و کتابخانه‌ها مشاهده می‌شود که پس از مجموعه‌سازی در کتابخانه‌ها، به سازماندهی توجه خاص شده است. آثار تولید شده در این حوزه در ایران نشانگر آن است که جایگاه آن در بین موضوعات مختلف رشته کتابداری از نظر تعداد آثار تولید شده (مقاله، کتاب، پژوهش) در مقام میانه قرار می‌گیرد و به نظر می‌رسد یکنواختی در حوزه «آموزش سازماندهی» و بی‌نیازی به تردید در آنچه سال‌ها تکرار شده، عدم نیاز به بازاندیشی در روزمرگی را به وجود آورده است (۳۱: ۲۱).

اولین تغییرات فناوری اطلاعات شاید ابتدا

در مسئله سازماندهی متبلور شد و آن هم با ظهور پیشینه‌های ماشین‌خوان در دهه ۱۹۶۰ در امریکا بود، یعنی همان دهه‌ای که از رایانه برای ذخیره و بازیابی اطلاعات در کتابخانه‌ها استفاده شد. از این رو به نظر می‌رسد در کشور ما هم باید در این بخش و در سال‌های اخیر کارهای زیادی انجام می‌شد که هرچند اقداماتی در کشور در این زمینه انجام شده و نرم‌افزارهایی طراحی شده است، همچنین کمیته ملی مارک ایران در زمینه ایجاد و گسترش مارک ایران فعال شده است، ولی در مقایسه با کشورهای پیشرفته عقب‌تر هستیم. هنوز جای بحث‌های جدیدی مانند ابر داده و به‌خصوص شناخته‌ترین قالب آن، یعنی «دوبلین کور» خالی است و به‌جز چند مقاله هیچ کار دیگری در این زمینه انجام نشده است. به‌ویژه با شکل‌گیری کتابخانه‌های الکترونیکی، کتابداران باید نقشی حساس‌تر در توسعه ابر داده ایفا کنند (۵۲: ۱۲۹).

اما از بررسی این حوزه نکاتی استنباط می‌شود که ذکر آنها خالی از لطف نیست:

۱. به نظر می‌رسد اولویت نخست در حوزه سازماندهی به تهیه ابزار فهرستنویسی داده شده است و بیشتر آثاری که اکنون تولید می‌شود، بازتولید ابزار پیشین است که به مرور زمان و با تهیه پیشینه‌های کتابشناختی بیشتر تغییراتی در آنها ایجاد شده است.
۲. آثار غیرابزاری (به‌خصوص آثار تألیفی) در این حوزه بسیار محدود است. در بخش آموزش هم نباید به منابع موجود بسنده کنیم و باید پیوسته جدیدترین بحث‌های این حوزه را مورد نظر قرار دهیم. نباید این حوزه

را حوزه‌ای ایستا تلقی کرد که نیاز به تولید منابع در آن احساس نشود. مدرسان کتابداری در این حوزه می‌توانند تدریس خود را پویاتر کنند، به این ترتیب دانشجویان هم وادار می‌شوند فعالیت‌های خود را بر مبنای بحث‌های جدید پی‌گیری کنند. کتابداران جوان باید با دیدی بازتر و مشتاقانه‌تر مسائل این حوزه را پی‌گیری کنند. نقش آموزش و مدرسان حوزه سازماندهی در این روند بسیار حائز اهمیت است.

۳. پایان‌نامه‌های نوشته شده در این حوزه، به‌ویژه در دهه‌های ۱۳۵۰ و ۱۳۶۰، بیشتر جنبه تدوین ابزارهای فهرستنویسی را دارد، هرچند به‌نظر نمی‌رسد از بسیاری از آنها استفاده شده باشد. در دهه ۱۳۷۰ و اوایل دهه ۱۳۸۰ نیز روند پایان‌نامه‌نویسی در این حوزه افول کرده است؛ درباره بحث‌های جدید این حوزه نیز بیش از دو پایان‌نامه مشاهده نمی‌شود. توجه خاص مدرسان و دانشجویان به این حوزه و به مسائل جدید بسیار ضروری است. البته به‌نظر می‌رسد در بخش آموزش تحصیلات تکمیلی، گروه‌های موجود از کادر هیئت علمی کافی و برجسته در این حوزه برخوردار نیستند و این امر به رکود قابل توجهی در تدوین پایان‌نامه‌هایی در حوزه فوق منجر شده است.

۴. پژوهش‌های انجام شده در حوزه سازماندهی بسیار اندک است و همان تعداد محدود نیز مربوط به گذشته‌های دور است. این امر نشانگر عدم توجه مدرسان و کتابداران به حوزه سازماندهی منابع است.

۵. در تنها همایش برگزار شده که تا اندازه‌ای

مرتبط با این حوزه بوده است، مقالات اساسی و بدیعی، به‌ویژه در مورد مسائل جدید حوزه سازماندهی مانند ابر داده و قالب معروف آن ارائه شده، ولی این کار به‌طور جدی با تألیف آثار بعدی پیگیری نشده است. البته چند مقاله ترجمه شده به صورت پراکنده منتشر شده است که تعدادشان بسیار محدود است. به‌نظر می‌رسد تأثیر همایش‌ها در کشور ما مقطعی است و ادامه مسائل مطرح شده در آن چندان جدی تلقی نمی‌شود.

به‌طور کلی جای کار در حوزه سازماندهی اطلاعات و منابع اطلاعاتی در کشور ما، به‌ویژه در زمینه سازماندهی منابع الکترونیکی زیاد است. فهرست‌نویسان تلاشگر که از قدیم کار پرزحمت سازماندهی مواد چاپی را برعهده داشته‌اند، باید به سازماندهی منابع الکترونیکی توجه خاصی مبذول دارند و از کارهایی که در این حوزه در سطح دنیا انجام شده، الگوبرداری کنند تا هم در پژوهش‌های خود، هم در صورت برعهده داشتن کار آموزش، در تدریس خود مبانی اساسی آن را مورد بررسی و آموزش قرار دهند. امید آن‌که فهرست‌نویسان مجرب در این زمینه نیز گامی مثبت بردارند.

منابع

- آثار، الهه؛ لطفی، ماهرخ. «بازنویسی رده PS (ادبیات آمریکا) در رده‌بندی کتابخانه کنگره آمریکا». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده علوم تربیتی، دانشگاه تهران، ۱۳۶۶.
- آزاد، اسدالله. «فهرست‌نویسی مواد دید و شنودی». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده علوم تربیتی، دانشگاه تهران، ۱۳۵۳.

۳. آزاد، هدیه. «بررسی فهرست‌های همگانی پیوسته و پایگاه‌های اطلاعاتی رایانه‌ای در کتابخانه‌های دانشگاهی دولتی ایران با تأکید بر راهنماهای استفاده از آنها». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده مدیریت و اطلاع‌رسانی، دانشگاه علوم پزشکی ایران، ۱۳۷۸.

۴. آقاریع، ابوالحسن. *طرح گسترش رده‌بندی اسلام برای کتابخانه‌های بزرگ اسلامی*. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، مرکز پژوهش‌های بنیادی، ۱۳۷۵.

۵. ابرامی. هوشنگ. *اصول تدوین فهرست موضوعی در نوشته‌های فارسی*. تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۵۲.

۶. ابراهیمی ثابت، پریش. «رده PN: هنر ایران: بازنویسی و گسترش هنر ایران در نظام رده‌بندی کتابخانه کنگره آمریکا». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده علوم تربیتی، دانشگاه تهران، ۱۳۶۶.

۷. افشار، ایرج. *کتابشناسی ده‌ساله کتابهای ایران ۱۳۳۳-۱۳۴۲*. تهران: انجمن کتاب، ۱۳۴۶.

۸. امانی، غفور. *نقش فهرست در نظام کنترل کتابخانه‌ای*. اردبیل: تراز، ۱۳۸۰.

۹. امید، فرنگیس. *رده‌بندی ده‌دهی دیوئی و فهرست نسبی*. تهران: انجمن کتابداران ایران، ۱۳۵۰.

۱۰. انجمن کتابداران آمریکا، انجمن کتابداران انگلستان، کتابخانه کنگره، کتابخانه بریتانیا. *قواعد فهرست‌نویسی انگلو امریکن*. ترجمه رحمت‌الله فتاحی. مشهد: آستان قدس رضوی، معاونت فرهنگی، ۱۳۷۱.

۱۱. [ایمرث، جان فیلیپ]. *راهنمای طبقه‌بندی کتابخانه کنگره*. ترجمه اصغر دلبری‌پور. تبریز: دانشگاه آذربادگان، ۱۳۵۵.

۱۲. بشر، خدیجه. «بررسی وضعیت سازماندهی

مواد در کتابخانه‌های دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی و پیشنهاد الگوی مناسب». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده علوم تربیتی، دانشگاه تهران، ۱۳۷۲.

۱۳. بلوم‌برگ، مارتی؛ وبر، هانس. *درآمدی بر رده‌بندی و شماره‌سازی در نظام دیوئی*. ترجمه علی آدینه قهرمان. تبریز: دانشگاه تبریز، ۱۳۶۹.

۱۴. بنی‌آدم، حسین. *کتابشناسی موضوعی ایران*. تهران: مرکز اسناد فرهنگی آسیا، ۱۳۵۲.

۱۵. بهنام، مهوش. *فهرست مستند اسامی مؤسسات و سازمان‌های دولتی ایران*. تهران: مرکز خدمات کتابداری، ۱۳۵۴.

۱۶. پارسامیان، رزیک. «گسترش ادبیات ارمنی در نظام رده‌بندی دهدهی دیوئی». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده علوم تربیتی، دانشگاه تهران، ۱۳۵۵.

۱۷. پیرسی، ایستر. *مفهوم ساده فهرست‌نویسی*. ترجمه پروین بلورچی (رستم‌کلایی). تهران: امیرکبیر، ۱۳۶۵.

۱۸. تابان‌فر، سیون. «فهرست‌نویسی متمرکز فارسی و لاتین مرکز خدمات کتابداری (تبراک)». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه شیراز، ۱۳۵۵.

۱۹. ترابی فرد، علی‌اکبر. «بازنویسی و تنظیم مجدد اسامی نویسندگان انفرادی قرن ۱۹ و ۲۰ رده PR (ادبیات انگلیس) در رده‌بندی کتابخانه کنگره آمریکا». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده علوم تربیتی، دانشگاه تهران، ۱۳۶۷.

۲۰. تیلور، آرلین جی. *سازماندهی اطلاعات*. ترجمه محمدحسین دینانی. مشهد: کتابخانه رایانه‌ای، ۱۳۸۱.

۲۱. جانا، علی‌اکبر. *طبقه‌بندی اعشاری دیوئی*. تهران: شورای کتاب کودک، ۱۳۴۳.

۲۲. همو. *طبقه‌بندی اعشاری دیوئی و فهرست نسبی*. تهران: دانشگاه تهران، ۱۲۴۸.

۲۳. جوشنده، مهتاب. «بررسی مشکلات تغییر نظام رده‌بندی کتابخانه‌های علوم پزشکی کشور از دیگر رده‌ها به نظام رده‌بندی NLM و پیشنهاد الگوی مناسب». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده مدیریت و اطلاع‌رسانی پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی ایران، ۱۳۷۲.

۲۴. چان، لوئیس مای. *راهنمای ایمرات بر رده‌بندی کتابخانه کنگره*. ویرایش ۴. ترجمه رحیم شاهگلی. تبریز: دانشگاه تبریز، ۱۳۷۴.

۲۵. همو. *فهرست‌نویسی و رده‌بندی*. ترجمه زهیرحیاتی و هاجر ستوده. تهران: کتابدار، ۱۳۷۹.

۲۶. چپمن، لیز. *چگونه فهرست‌نویسی کنیم؟ با استفاده از راهنمای عملی قواعد فهرست‌نویسی آنگلوآمریکن*. ترجمه فیروزه برومند. تهران: سازمان مدارک انقلاب اسلامی، ۱۳۷۱.

۲۷. حاجی‌زین‌العابدینی، محسن. «بررسی فهرست‌نویسی منابع اینترنتی و ارائه الگوی پیشنهادی برای کتابخانه‌های ایران». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده مدیریت و اطلاع‌رسانی پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی ایران، ۱۳۸۰.

۲۸. همو. «کارگاه آموزشی استفاده از فهرست‌های پیوسته در فهرست‌نویسی و رده‌بندی». ۲۵ بهمن ماه ۱۳۸۰ (کارگاه آموزشی یک روزه).

۲۹. همو. «کارگاه آموزشی فهرست‌نویسی منابع اینترنتی». ۲۴ بهمن ماه ۱۳۸۰ (کارگاه آموزشی یک روزه).

۳۰. حاذق، فریدون. *قواعد فهرست‌نویسی و رده‌بندی ساده مواد غیرچاپی*. تهران: مرکز اسناد فرهنگی آسیا، ۱۳۵۶.

۳۱. حرّی، عباس. «بررسی گرایش موضوعی آثار

علمی و پژوهشی رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران از آغاز تا سال ۱۳۷۷». در **همایش کاربرد و توسعه فهرست‌های رایانه‌ای در کتابخانه‌های ایران (۲۷ و ۲۸ آبان ۱۳۷۸)**، مجموعه مقالات و سخنرانی‌های ارائه شده. مشهد: دانشگاه فردوسی؛ تهران: وزارت جهاد سازندگی، مرکز اطلاع‌رسانی و خدمات علمی، ۱۳۷۹.

۳۲. حیدری، گیتی. «رده‌بندی دهدهی دیوئی: موسیقی ایران». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده علوم تربیتی، دانشگاه تهران، ۱۳۷۰.

۳۳. دیوئی، ملویل. **خلاصه رده‌بندی دهدهی دیوئی و نمایه نسبی**. ۲ ج. ترجمه ابراهیم عمرانی. تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۷۸.

۳۴. رحیمی، رضا. «بررسی وضعیت فهرست‌نویسی و رده‌بندی مواد چاپی در کتابخانه‌های دانشکده‌های دانشگاه تهران». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده علوم تربیتی، دانشگاه تهران، ۱۳۷۲.

۳۵. رضایی، باسمه. **رده‌بندی PJA: ادبیات عربی براساس نظام رده‌بندی کنگره**. تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۷۴.

۳۶. رهادوست، فاطمه. **سرعنوان‌های موضوعی پزشکی فارسی**. تهران: دانشگاه علوم پزشکی ایران، معاونت پژوهشی، ۱۳۷۲.

۳۷. زارعی مهرورز، عباس. **فهرست‌نویسی نسخه‌های خطی دانشگاه**. همدان: دانشگاه بوعلی سینا، ۱۳۷۶. [طرح تحقیقاتی].

۳۸. همو. **فهرست‌نویسی کتابهای چاپ سنگی دانشگاه بوعلی سینا**. همدان: دانشگاه بوعلی سینا، ۱۳۷۸. [طرح تحقیقاتی].

۳۹. زهادی، فیروزان. «ساختار و شیوه‌های

کاربرد تقسیمات فرعی در سرعنوانهای فارسی "برگه‌دان مستند کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران" و مقایسه آن با سرعنوانهای موضوعی کتابخانه کنگره روی دیسک فشرده موسوم به: CDMARC Subjects:1994, Issue1». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده علوم تربیتی، دانشگاه تهران، ۱۳۷۴.

۴۰. زنجانی، باوند. «نمایش مسائل فهرست‌نویسی و رده‌بندی بوسیله برخی از مواد سمعی و بصری». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده علوم تربیتی، دانشگاه تهران، ۱۳۶۳.

۴۱. سازمان تحقیقات و برنامه‌ریزی علمی و آموزشی، مرکز خدمات کتابداری. **رده‌بندی دهدهی دیوئی: زبانهای ایرانی**. تهران: مرکز خدمات کتابداری، ۱۳۵۰.

۴۲. سلطانی، پوری. **خدمات فنی**. تهران: مرکز خدمات کتابداری، ۱۳۴۹.

۴۳. سلطانی، پوری؛ علوی، زهره. **نشانه مؤلف برای استفاده در رده‌بندی کتابخانه کنگره**. تهران: مرکز خدمات کتابداری، ۱۳۵۲.

۴۴. سلطانی، پوری؛ فانی، کامران. **سرعنوانهای موضوعی فارسی**. تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۶۲.

۴۵. همو. **سرعنوانهای موضوعی فارسی**. با همکاری مهناز رهبری اصل. ویرایش ۲. تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۷۳.

۴۶. همو. **سرعنوانهای موضوعی فارسی**. به همکاری مهناز رهبری اصل. ویراست ۳. تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۱.

۴۷. همو. **سرعنوانهای موضوعی فارسی: پیوست ۱**. تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۶۵.

۴۸. همو. **سرعنوانهای موضوعی فارسی:**

پیوست ۱. با همکاری مهناز رهبری اصل. ویرایش ۲. تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۷۶.

۴۹. همو. *سرعنوانهای موضوعی فارسی: پیوست ۲*. تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۶۹.

۵۰. همو. *سرعنوانهای موضوعی فارسی: پیوست ۲*. به همکاری مهناز رهبری اصل. ویرایش ۲. تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۷۶.

۵۱. شریفی، ناصر. «فهرست کردن آثار فارسی». پایان‌نامه دکترای کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه کلمبیا، نیویورک، ۱۳۳۷.

۵۲. شیری، علی اصغر. «ابرداده‌ها و تأثیر آن بر فهرست‌های ماشین‌خوان: الگوی فارسی ابرداده برای سازماندهی اطلاعات الکترونیکی فارسی». در *همایش کاربرد و توسعه فهرست‌های رایانه‌ای در کتابخانه‌های ایران (۲۷ و ۲۸ آبان ۱۳۷۸)*، مجموعه مقالات و سخنرانی‌های ارائه شده. مشهد: دانشگاه فردوسی؛ تهران: وزارت جهاد سازندگی، مرکز اطلاع‌رسانی و خدمات علمی، ۱۳۷۹.

۵۳. صدیق بهزادی، ماندانا. *دستنامه قواعد فهرست‌نویسی*. تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۷۳.

۵۴. همو. *رده PIR: زبانها و ادبیات ایرانی براساس نظام رده‌بندی کتابخانه کنگره*. تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۷۱.

۵۵. طاهری عراقی، احمد. *رده BP: اسلام (علوم دینی، اسلام در نظام رده‌بندی کنگره)*. تهران: مرکز خدمات کتابداری، ۱۳۷۳.

۵۶. همو. *رده‌بندی دهدهی دیوئی: اسلام*. تهران: مرکز خدمات کتابداری، ۱۳۵۹.

۵۷. فانی، کامران. *تاریخ ایران در رده‌بندی دهدهی دیوئی*. تهران: موسسه تحقیقات و برنامه‌ریزی علمی

و آموزشی، مرکز خدمات کتابداری، ۱۳۶۱.

۵۸. همو. *رده DSR: تاریخ ایران بازنویسی و گسترش تاریخ ایران در نظام رده‌بندی کتابخانه کنگره*. تهران: موسسه تحقیقات و برنامه‌ریزی علمی و آموزشی، مرکز خدمات کتابداری، ۱۳۵۹.

۵۹. فتاحی، رحمت‌الله (ویراستار). «فهرست‌های رایانه‌ای: کاربرد و توسعه». در *همایش کاربرد و توسعه فهرست‌های رایانه‌ای در کتابخانه‌های ایران (۲۷ و ۲۸ آبان ۱۳۷۸)*، مجموعه مقالات و سخنرانی‌های ارائه شده. مشهد: دانشگاه فردوسی؛ تهران: وزارت جهاد سازندگی، مرکز اطلاع‌رسانی و خدمات علمی، ۱۳۷۹.

۶۰. همو. *فهرست‌نویسی اصول و روشها*. ویرایش ۳. مشهد: دانشگاه فردوسی، ۱۳۷۹.

۶۱. فتاحی، رحمت‌الله؛ رداد، ایرج. *نظام‌های رایانه‌ای یکپارچه کتابخانه: قابلیت‌ها، ویژگی‌ها و معیارهای ارزیابی برای کتابداران و طراحان نرم‌افزارهای کتابخانه*. تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، انجمن علمی کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران، ۱۳۸۲.

۶۲. فرهت، شوکت. «دگرنویسی و بازنویسی نویسندگان انفرادی قرنهای ۱۶-۱۸ رده PR (ادبیات انگلیس) در رده‌بندی کتابخانه کنگره آمریکا». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده علوم تربیتی، دانشگاه تهران، ۱۳۶۷.

۶۳. *فهرست‌نویسی و رده‌بندی با استفاده از قواعد بازنگری شده انگلو- امریکن*. ترجمه مرتضی کوبی. تهران: چاپار، ۱۳۸۳.

۶۴. قطان، گیتی. «بررسی امکانات و محدودیتهای نوین سرعنوانهای موضوعی پزشکی به فارسی». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده علوم تربیتی، دانشگاه تهران، ۱۳۶۵.

۶۵. کاستر، بنجامین. **رده‌بندی دهدهی دیوئی و فهرست نسبی**. ترجمه بابک پرتو. شیراز: دانشگاه شیراز، آموزشکده فنی الکترونیک، ۱۳۶۷.
۶۶. کاشفی، فرشته. **رده‌بندی دهدهی دیوئی: جغرافیای ایران**. تهران: کتابخانه ملی ایران، ۱۳۶۱.
۶۷. کوهستانی، جمیله. «بررسی آثار وابسته و نوع وابستگی آنها در متون فارسی از رویکرد فهرست‌نویسی». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه فردوسی، ۱۳۷۹.
۶۸. گیلوری، عباس. **فهرست‌نویسی توصیفی در کتابخانه‌ها**. با همکاری زاهد بیگدلی و غلامرضا راسخی‌راد. تهران: دبیزش، ۱۳۷۸.
۶۹. مان، مارگارت. **اصول فهرست‌نویسی و طبقه‌بندی**. ترجمه هوشنگ ابرامی. تهران: مؤسسه تحقیقات و برنامه‌ریزی علمی و آموزشی، مرکز خدمات کتابداری، ۱۳۵۴.
۷۰. مسعودی، فرامرز. «بررسی نظام «ارجاعات نیز نگاه کنید» در فهرست سرعنوانهای موضوعی فارسی کتابخانه ملی ایران». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده علوم تربیتی، دانشگاه تهران، ۱۳۶۴.
۷۱. مشار، خان‌بابا. **فهرست کتابهای چاپی فارسی**. ۲ ج. تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۴۲.
۷۲. مؤسسه تحقیقات و برنامه‌ریزی علمی و آموزشی، مرکز خدمات کتابداری. **فهرست مستند اسامی مشاهیر و مؤلفان**. تهران: مرکز خدمات کتابداری، ۱۳۷۸.
۷۳. موسوی، افشین. «بررسی تطبیقی نرم‌افزارهای پارس آذرخش، کاوش و نوساز دیدگاه فهرست‌نویسی». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران‌شمال، ۱۳۷۹.
۷۴. موسوی، نوریه. «تنظیم عنوانهای موضوعی

و شماره طبقه‌بندی برای منتخبی از کتب مرجع عمومی فارسی». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده علوم تربیتی، دانشگاه تهران، ۱۳۴۸.

۷۵. مولوی، فرشته. **رده PQ: زبانها و ادبیات فرانسه براساس نظام رده‌بندی کتابخانه کنگره**. تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۷۲.
۷۶. مؤید طلوع، پرویز. «فهرست‌نویسی مواد نقشه‌ای براساس قواعد (ISBD(CM)». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده علوم تربیتی، دانشگاه تهران، ۱۳۶۴.
۷۷. مهدوی، هاله؛ جلالی، علی. **طرح تهیه راهنمای کتابخانه و فهرست‌نویسی کتابها و نمایه‌سازی کتابخانه و بخش نشریات ادواری**. [تهران]: مؤسسه بین‌المللی روشهای آموزش بزرگسالان، ۱۳۷۳. [طرح تحقیقاتی].
۷۸. نیکبخت‌جم، امیر مسعود. **نشانه مؤلف فارسی: جدول سه رقمی مبتنی بر کاتر سن-یرن**. تهران: مرکز خدمات کتابداری، ۱۳۵۰.
۷۹. واینار، بوهدان. **مقدمه فهرست‌نویسی و طبقه‌بندی**. ترجمه اصغر دلبری‌پور. تبریز: دانشگاه تبریز، ۱۳۵۴.
۸۰. هاتنر، اریک. **فهرست‌نویسی کامپیوتری**. ترجمه جعفر مهرداد و مجید آذرخش. تهران: وزارت فرهنگ و آموزش عالی، مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران، ۱۳۷۲.
۸۱. هنروان، فرامرز. «بازنویسی و تنظیم مجدد اسامی نویسندگان انفرادی رده فرعی PT/1 (ادبیات آمریکایی) رده‌بندی کتابخانه کنگره آمریکا». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده علوم تربیتی، ۱۳۷۴.

تاریخ دریافت: ۱۳۸۴/۷/۲۴